

PETRONEL ZAHARIUC*

**DESPRE UȘURINȚA DOBÂNDIRII „GLORIEI”
PRIN EDIȚIILE DE DOCUMENTE, CU DOAR UN STUDIU DE CAZ
(O EDIȚIE „MONUMENTALĂ” CANTEMIR)****

Cu ceva vreme în urmă, căutând una și alta prin fișierul online al Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași (BCU), am identificat câteva minunății în domeniul, nu foarte frecventat de altfel, acela al editării documentelor medievale și premoderne românești, publicate și mai în urmă, și ajunse aici datorită respectării obligației de depozit legal, obligație pe care editurile mari o încalcă câteodată, iar editurile mici, adeseori sau mai tot timpul. Așa s-a făcut că am dat peste un volum cu „noi documente medievale moldovenești”, din 2003, pe care l-am recenzat anul trecut în „Studii și materiale de istorie medie”, arătând cât de noi, adică cât de inedite erau cele șapte documente slavo-române din prima jumătate a secolului al XVII-lea, cât de oarbe au fost transcrierile și cât de greșite traducerile, însă nu le mai reiau aici, îndemnându-vă să le citiți, pentru a vedea de la ce depărtare începe drumul spre mult dorita „ediție perfectă” a unui document slavo-român¹. Tot atunci, am dat și peste un volum, intitulat *Acte administrative emise de Antioh Cantemir*, și mi-am zis, iată minunea minunilor, cineva, un specialist necunoscut, a avut ideea, a avut cunoștințele necesare de paleografie româno-chirilică, a avut exercițiul cercetării de arhivă și a avut deprinderile metodologice și tehnice pentru a oferi istoriografiei românești câteva documente interne, mai multe sau mai puține, din domniile lui Antioh Cantemir (1695-1700 și 1705-1707), aflate într-o parte de istorie românească prea puțin cercetată de editorii din toate generațiile.

Și, cu îndestulă emoție, am deschis fișa de catalog, pe care v-o citesc și dumneavoastră: „tip document/carte; ISBN/978-606-703-246-8; autor/Cantemir, Dimitrie (1673-1723); autor secundar/Cârstea, Cornelia, prefațator; titlu/*Acte administrative emise de Antioh Cantemir*; localitate/Craiova; Editura/Revers; an/[2014]; descriere fizică/101 p., facs.; bibliogr. int./conține bibliografie; volum din/*Integrala manuscriselor Cantemir*, vol. 72; subiect: Cantemir, Antioh, domn al Moldovei (1672-1724). Documente; Cantemir, Antioh Dmitrievič (1709-1744). Biografii; Proprietate privată, Moldova (România), sec. 17. Documente”².

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași; cercetător științific gradul I, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Academia Română – Filiala Iași; e-mail: zahariuc@uaic.ro.

** Comunicare la Atelierul de lucru: „Lecturi tehnice. Critică de text, critică de ediție”, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași, 24-25 noiembrie 2022.

¹ Petronel Zahariuc, *Documente „pierdute”, documente regăsite (despre câteva acte slavo-române din Biblioteca Județeană „Astra”, Sibiu, în SMIM, XXXIX, 2021, Addenda et Corrigenda*, p. 320-328.

² BCU-Iași, II 458894 (vezi și catalogul online).

Astfel, din lectura acestei fișe, pentru care bibliotecara a depus un efort considerabil ca să facă inteligibil cuprinsul volumului, fără să reușească, tot nu am aflat editorul, însă am aflat că era în curgere o *Integrală a manuscriselor Cantemir*, ajunsă la volumul 72, despre care eu nu aveam habar și mă întreb câți dintre dumneavoastră ați auzit de ea sau ați înțeles că despre ea este vorba, atunci când ați citit titlul acestui exercițiu critic, unde am tănuit titlul întreg. Și asta, și de dragul șaradei, dar mai ales din pricina unei vechi și simple întrebări, căreia nu i-am găsit un răspuns și mă îndoiesc că o să-l găsesc: obținem vreun câștig pentru critica și tehnica edițiilor³ și pentru cunoașterea istorică în urma discutării unor ediții foarte slabe, vecine cu trucul? Un răspuns firesc este: nu, pentru că, prin critica sa, criticul aduce notorietate unor pseudo-edii, peste care s-ar așterne praful! Însă, cel puțin în unele cazuri, și acesta pare să fie unul dintre ele, discuția merită făcută, doar suntem într-un atelier... de paleografie, vecină bună cu broderia, dar și cu lăcătușeria! Doar discuția, pentru că, pentru publicarea textului, reappare problema folosului științific.

Iar pentru a începe discuția, trebuie să mărturisesc că emoția s-a transformat în consternare când am și primit volumul în sala de lectură a BCU. Și iată, pe rând, de ce: am aflat „editorul coordonator”, Constantin Barbu, am aflat instituția sub egida căreia a apărut: „Institutul de Istorie și Studii Cantemiriene al Universității Creștine «Dimitrie Cantemir»”, am citit „colectivul de onoare”, format din academicieni din Republica Moldova (la alte volume mai apar și doi membri ai Academiei Române) și Germania (un singur nume, a cărui afiliere este redată cu *bold*), diplomați de la Ambasada Federației Ruse din România, Rectorul Universității cu pricina și un inginer, președintele unei Fundații, și am citit „consiliul științific”, format din trei arhiviști ruși și doi bibliotecari români, și mă întreb câți dintre ei au știut că li s-a pus numele pe contra-coperta volumului și a colecției! După care, m-am luminat asupra autoarei prefetei, Cornelia Cârstea, aflând că este una și aceeași cu autoarea unei lucrări despre fiul lui Dimitrie Cantemir, cunoscutul poet și diplomat, botezat tot Antioh, iar textul preluat aici, în chip de prefață, este tocmai un fragment din această carte. M-am luminat dintr-o parte, dar m-am întunecat din alta, văzând incredibilul posibil, și anume: confuzia, voită sau nu, dintre cei doi Cantemiri, cu numele Antioh, prin juxtapunerea carierei nepotului la câteva acte din cancelaria domnească a unchiului! După această de nenumit ispravă, ceea ce urmează este la fel de greu de numit: adică facsimilele, cele mai multe ilizibile, a 22 de acte fotografiate din Colecția Documente istorice a Bibliotecii Naționale a României (la acea vreme, excelenta bibliotecă digitală a BNR se afla în stadiu de construcție), însoțite de o „notă asupra lucrării”, semnată de editor, care cuprinde, doar și doar, cotele actelor și la câteva data de an (fără dată de lună și zi), urmate de câteva pagini scanate din volumul *Neamul Cantemireștilor*, coordonat de Andrei Eșanu și publicat în 2010. Iarăși, nu are rost să mă întreb dacă Andrei Eșanu, dar și Cornelia Cârstea au avut habar că sunt coautori la acest buimac volum, în care sunt redade fotografiile unor acte din prima domnie a lui Antioh Cantemir, menite să justifice cariera fiului fratelui său, care a trăit puțin în Moldova, în cea mai fragedă pruncie.

Acestea fiind spuse, cred că mă pot opri, însă vă mai țin puțin de vorbă, pentru că am amintit mai sus despre volumul 72 din *Integrala manuscriselor Cantemir*! Nu știu câte volume s-au mai înșiruit după cifra 72, după cum nu știu și câte au apărut cu

³ Vezi Demostene Russo, *Critica textelor și tehnica edițiilor*, în *Studii istorice greco-române. Opere postume*, II, publicate sub îngrijirea lui Constantin C. Giurescu de Ariadna Camariano și Nestor Camariano, București, 1939, p. 545-644.

adevărat până la această cifră, pentru că în depozitul legal al BCU sunt doar 36 dintre ele, toate puse sub anul 2014, niciunul din șir neavând anul, fiind, ca să zic așa, atemporale. Totuși, să nu credeți că le voi semnala pe toate, ci doar... 22!

Încep cu al 21-lea volum din lista mea și al 71-lea din „monumentala” *Integrală Cantemiriană*. Acesta este frate cu al 72-lea, fiind intitulat: *Acte administrative emise de Constantin Cantemir. Manuscris facsimil inedit*, iar drept prefață slujește un text în limba franceză, desprins din opera lui Virgil Cândea, intitulat *Dimensiunea culturală a Europei de Sud-Est*, fără a se preciza de unde (a fost publicat în *RESEE*, XLI, nr. 1-4, 2003, p. 21-31) și, mai ales, de ce! Și situația editării documentelor din cei opt ani de domnie ai lui Constantin Cantemir este aidoma cu cea din vremea fiului său, însă, după ce am văzut volumul de mai sus, emoția mi s-a stins, rămânându-mi doar o umbră de curiozitate, către a vedea cât de adâncă poate fi prăpastia editării documentelor vechi românești. De această dată, avem doar cinci fotocopii, după patru acte originale (două însoțite de transcrieri din secolul XX) și după o copie, scoase din aceeași Bibliotecă, urmate de un articol rupt din alt volum, coordonat de Andrei Eșanu (*Dinastia Cantemireștilor*, Chișinău, 2008), intitulat *Cantemireștii – eseu genealogic*, însă fără numele autorului, de aceea vă întreb pe dumneavoastră, oare cine este⁴? Al 22-lea volum, și al 73-lea din *Integrala* mai sus pomenită, intitulat: *O carte administrativă emisă de Dimitrie Cantemir*, este, nici mai mult nici mai puțin, un volum dedicat unei porunci domnești de câteva rânduri (1 mai 1711), facsimilată, păstrată fragmentar la BNR, împreună cu o transcriere din perioada interbelică (cu citirea ezitantă a datei: „1693 sau 1711”), și prefațată de un capitol din monografia lui Petre P. Panaitescu, despre *Viața și opera lui Dimitrie Cantemir* (București, 1958).

Iar cele douăzeci rămase, de la 41 înainte, din „exhaustiva ediție a manuscriselor Cantemir”, poartă titlul: „Fondul RGADA 1374, Moscova, lada numărul 1”, și în continuare până la „lada” 20, nefiind nicidecum vorba de douăzeci „lăzi” burdușite cu documente, ci de câteva zeci de documente rusești, mai lungi sau mai scurte, fie păstrate în douăzeci de cufere („lăzi”) de mici dimensiuni sau în săculețe, fie adunate din douăzeci de astfel de unități de păstrare, specifice arhivelor vechi rusești⁵. Documentele din Fondul 1374, de la *Rossiskii Gosudarstvennii Arhiv Drevnih Aktov* („Arhiva de Stat Rusă a Actelor Vechi”; RGADA), cuprind documente privitoare la moșiile familiei Cantemir și ale familiilor rusești înrudite, Trubețkoi și Golițân, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XVIII-lea, care, e aproape de prisos a spune, nu au nicio legătură cu ceea ce numim „manuscritele Cantemir”, ci sunt legate de judecățile dintre urmașii lui Dimitrie Cantemir pentru aceste proprietăți. Astfel, cele 20 de volume sau volumașe, care nu depășesc decât arareori o sută de pagini, format II (har Domnului!, pentru că astfel viața câtorva copaci a fost salvată), cuprind facsimilele acestor acte, fără nicio explicație, fără rezumate, fără date etc., cu excepția unei „note asupra lucrării”, reluată la fiecare volum, unde subiectul actelor din fiecare „ladă” a fost descris, printr-o propoziție, de arhiviștii ruși.

Însă fiecare volum are câte o prefață, care nu are, și nici nu avea cum să aibă, legătură cu paginile de document fotocopyate, semnate de: Corina Dumitrescu, Rectorul de atunci al instituției coordonatoare a proiectului, o înșurire de trăsni, din care aflăm,

⁴ Autorul este Ștefan S. Gorovei, iar articolul a fost publicat pentru prima oară în *RA*, L, nr. 3, 1973, p. 481-512.

⁵ *Vezi* *Правила издания исторических документов в СССР*, 2-е, переработанное и дополненное издание, Moscova, 1990, 186 p.

totuși, că „integrala Cantemir” urma să aibă 150 de volume; N. Iorga, cu articolul fundamental *Petru cel Mare, Carol al XII-lea și țările noastre*, care prefațează un document de patru pagini, privitor la „sufletele” stăpânite de cnezii Golițan, și o anexă dintr-o carte bănuită a fi făcut parte din biblioteca lui Dimitrie Cantemir; Cristian Sorin Dumitrescu, politician și soțul doamnei Rector, cu o înșiruire de banalități (având în vedere circulația, sau ne-circulația, volumului, bine că sunt în engleză), care introduc două documente rusești din 1728, cu o scriitură imposibilă (aviz paleografilor!) și multe pagini din Ioan Leunclavius; Momcilo Luburici și Ștefan Olteanu, cel dintâi este primul Rector al Universității pomenite și „prieten” al lui Tito, iar cel de-al doilea, istoric, și ambii (?) nesiguri autori a patru pagini, tot în engleză, pe care sigur nu le-au citit, care prefațează o „delă” (dosar) lungă din 1755; Victor Țvirunc, tot cu un text în engleză, decupat de undeva, însă fără note⁶, despre activitatea ctitoricească a Cantemireștilor, ca introducerea la o „delă” din 1756, ceva mai blândă ca scriitură, privitoare la moșiile lor și ale familiilor înrudite; Mihai Berza, cu două importante texte despre Dimitrie Cantemir (*Dimitrie Cantemir – omul politic și istoricul și Activitatea istoriografică a lui Dimitrie Cantemir*), ciopârțite, fiind reduse la câteva pagini și contopite într-unul singur, cu notele eliminate și tot fără precizarea locului de unde au fost luate⁷, care prefațează câteva pagini dintr-un proces și o anexă din Evagrius Scholasticus; Paul Cernovodeanu, în loc de Dan Cernovodeanu, cu capitolul despre stema Moldovei din volumul *Știința și arta heraldică în România*, numai că titlul cărții-sursă nu apare nicăieri; Virgil Căndea, cu articolul lung despre *Intellectualul sud-est european în secolul al XVII-lea* (nicăieri nu se spune că textul a fost publicat în volumul *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 225-326), care, surpriză, nu mai prefațează nimic, fie din pricina lungimii textului, 100 de pagini, fie că „tipograful” sau mai bine zis operatorul „mașinii”, numită xerox, a priceput despre ce este vorba și nu a mai copiat „manuscrisul cantemirian”; iarăși, Mihai Berza, cu unul dintre cele două articole de mai sus (*Activitatea istoriografică a lui Dimitrie Cantemir*), tipărit fragmentar ca prefață și la „lada nr. 6”, fie din uitare (la o asemenea „operă”, a uita este de înțeles!), fie din dorința de a îndrepta slujirea textului, care, de această dată, pare a fi integral, având și notele copiate; articolul „introduce” două pagini de document din 1757 și câteva pagini din Plinius cel Tânăr; Aurel Decei, cu articolul despre *Dimitrie Cantemir – istoric al Imperiului otoman*, iarăși, fără locul de unde a fost sfeterisit, de aceea nu este chiar ușor de identificat (am constatat, fără mirare, că nota editorului, dar

⁶ Cu oarecare eforturi l-am descoperit în bibliografia pe care autorul a întocmit-o la volumul său, publicat în noua serie a *Documentelor privind istoria românilor. Colecția Eudoxiu Hurmuzaki*, s. III, vol. III, *Moștenirea epistolară a lui Dimitrie Cantemir*, editor Victor Țvirunc, București/Brăila, Editura Academiei Române, Editura Istros, 2020, p. 508. Articolul a fost publicat, în varianta engleză, în volumul *Dimitrie Cantemir. A Prince among Philosophers and a Philosopher among Princes* (cu trei coordonatori și cinci „consultanți științifici” pe pagina de titlu), București, Editura Pro Universitaria, 2011, p. 105-113, iar în variantă românească, în volumul *Dimitrie Cantemir. „Prinț între filosofi și filosof între prinți”*, București, Editura Pro Universitaria, 2011, p. 257-265, cu aceeași coordonatori și „consultanți științifici”, însă cu 32 de texte, față de doar 17, în volumul englezesc, lipsind câteva titluri care, dacă ar fi fost transpuse în engleză, ar fi revoluționat cunoașterea operei lui Dimitrie Cantemir și istoria relațiilor internaționale, cum ar fi acela al lui Constantin Hlihor, *Creșterea și descreșterea marilor puteri în viziunea lui Dimitrie Cantemir și a lui Paul Kennedy*, p. 185, 209. Tot aici, am găsit și articolul, pomenit mai sus, semnat de profesorii universitari doctori Momcilo Luburici și Ștefan Olteanu.

⁷ M. Berza, *Pentru o istorie a vechii culturi românești*, culegere de studii editată, cu o introducere și note de Andrei Pippidi, București, Editura Eminescu, 1985, p. 140-149 și p. 150-157 (articolele au apărut și de sine stătător).

și explicațiile lui D<an> Z<amfirescu> din revista „Săptămâna” au fost omise)⁸, ca prefață la un proces pentru moștenire de la mijlocul secolului al XVIII-lea, iar după volumul zece lista prefațatorilor îi cuprinde pe Andrei Eșanu și Valentina Eșanu, la șase volume, cu părți din articolele lor, din volumul *Dinastia Catemireștilor*, Petre P. Panaitescu, la trei dintre ele, cu părți din monografia închinată lui Dimitrie Cantemir, și pe Dan Bădărău, cu o parte din lucrarea despre filosofia principelui Cantemir.

În ciuda acestei practici, de preluare de oriunde și oricum a unor texte, aparținând unor istorici în viață sau trecuți în Lumea de Dincolo, Editura a ținut să se întrecă pe sine, punând, la toate volumele, pe versoul paginii de titlu, următorul avertisment, ca o ironie a tuturor ironiilor cuprinse în această întreprindere editorială: „Orice reproducere integrală sau parțială, prin orice procedeu, a unor pagini din această lucrare, efectuată fără autorizația noastră este ilicită și constituie o contrafacere. Sunt acceptate reproduceri în interes științific, cu citarea obligatorie a ediției”. Nu mai încape niciun comentariu! Totuși, oare ce s-ar întâmpla dacă autorii textelor tâlhărite sau urmașii lor ar cere Editurii să le arate „autorizația, licită și autentică”, pentru publicare?

După cum am promis, mă opresc la aceste volume, încurajându-vă să le căutați pe celelalte, care sunt la fel, numai că veți găsi diverse fotocopii după diferite manuscrise târzii ale operelor lui Dimitrie Cantemir de la Biblioteca Națională din București și de la Biblioteca Academiei Române, la fel prefațate și cu anexe asemănătoare.

Atât despre „studiul de caz” evocat la început, însă se cuvine să spun mai clar și să exemplific, deși s-a înțeles deja, ce este „cu ușurința dobândirii gloriei prin edițiile de documente”. Iar exemplul, într-un totuș sugestiv, tot de la această ediție „monumentală” pornește, pe care l-am decupat de pe pagina lui Dimitrie Cantemir de pe *wikipedia*:

În luna octombrie 2012, în sala de expoziții „Th. Pallady” a Bibliotecii Academiei Române, Ambasada Rusiei a donat în mod festiv primele 25 de volume ale seriei *Integrala Manuscriselor Dimitrie Cantemir*, într-o ediție de lux, din care s-au executat patru seturi legate în piele naturală, cu portretul și semnătura lui Cantemir în aur, tipărite sub formă de facsimil color pe carton de 130 g/mp, cărțile fiind așezate într-o ladă din lemn de nuc. Primul set a fost dăruit lui Vladimir Putin, Președintele Rusiei. Un set, Primului-Ministru, Dmitri Medvedev, un al treilea set, Primului-Ministru, Victor Ponta. Al patrulea set a fost donat de către Ambasada Federației Ruse la București Bibliotecii Academiei Române. Scanarea manuscriselor și documentelor aflate în Rusia a început în 2009 și va mai dura, fiindcă mai sunt de prelucrat 13 manuscrise aflate la Sankt Petersburg și 75 de lăzi cu manuscrise și documente la Moscova. Trebuie remarcat că un alt set de documente scrise de Cantemir se află la Istanbul și doar câteva documente se află în România⁹.

Iar acum, după ce am parcurs tot titlul, voi continua prin adunarea câtorva impresii despre editarea documentelor vechi, slavo-române și româno-chirilice, așa cum pare-mi-se că am făgăduit doamnei Cătălina Mihalache, una dintre organizatoarele *Atelierului*, iar șirul incontinent de volume răsfirat mai sus mă ajută oarecum. Astfel, chiar dacă pornesc din subteranele „gloriei” obținute prin pseudo-edițiile de documente, măcar am un punct de sprijin pentru a arăta locul cel mai de jos de unde poate începe, sau nu este de dorit să

⁸ Aurel Decei, *Dimitrie Cantemir – istoric al Imperiului otoman*, anexă la Principele Dimitrie Cantemir, *Istoria creșterilor și a descreșterilor Curții Othmanice sau Aliothmanice*, I-II, prefața traducerii românești de Virgil Căndea, traducere românească și indice de Dan Slușanschi, ediția a II-a revizuită, București, Editura Paideia, 2012, p. 599-604 (cu precizarea editorului: „Articolul este reprodus după forma sa originală publicată în revista «Săptămâna», nr. 149-150, din 12 și 19 octombrie 1973”).

⁹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Dimitrie_Cantemir.

înceapă, o astfel de cercetare științifică. De aici, hai să-l considerăm nivelul zero, care ar fi treptele scării editoriale, pe care se poate urca spre „ediția perfectă”?

Următoarea treaptă, de cele mai multe ori șubredă și păcătoasă, este formată din volumele de documente sau, mai des, bogatele anexe documentare, care însoțesc monografiile de localități, de așezăminte religioase, de monumente sau de personalități istorice, constituite din preluarea de prin ediții, mai vechi sau mai noi, a unui număr de acte¹⁰, uneori doar transcrierea, traducerea sau fotografia paginii de carte¹¹, de foarte puține ori și textele slave, având drept scop, uneori, cinstirea (sau nu!, prin volumul tipărit) locurilor natale, alteori, aceeași pândalnică fală, și, adeseori, rosturi mult mai prozaice, cum ar fi: înmulțirea minunată a numărului de pagini¹² (la alte case, se numește „supplementum epigraficum”), încropirea fulgerătoare a unui volum pentru vreo iute promovare sau pentru obținerea mult doritei gradații de merit în învățământul de toate gradele etc. Pe aceeași treaptă se află și edițiile anastatice, care nu rareori sunt asumate chiar de cei care au obținut o finanțare oarecare, fără să aibă o pregătire de specialitate, istorică și/sau filologică, și edițiile „anastatic-modificate”, prin eliminarea unor fragmente considerate de prisos, inclusiv a textelor slave, și prin modernizarea limbii (aici dau doar două exemple, cărora li s-ar fi convenit câte o recenzie la vremea potrivită, și anume *Chronica Romanului*, I-II, București, 1874-1875, a Episcopului Dunării de Jos, Melchisedec <Ștefănescu>, maltratată în 2008¹³, și Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani până în zilele noastre*, Iași, 1857, schimonosită în 2013¹⁴, însă editată așa cum se cuvine în 2017¹⁵).

Iar următoarea treaptă, cea trainică și adevărată, pe care odată ce ai pășit te duce în tabăra editorilor de documente și îți arată zidurile cetății, este formată din cei care dețin uneltele necesare unui asemenea asediu: paleografia chirilică, într-un caz, paleografia, limba și diplomatica slavo-române, în celălalt caz, așezate peste o solidă pregătire istorică sau/si filologică. Odată ajuns aici, folosind scările pe care au urcat înaintașii într-o asemenea muncă și perfecționându-ți neîncetat uneltele, fie lucrând cu documente diverse, ca subiect și arie temporală, fie lucrând ani și ani la același subiect, tăiat dintr-o oarecare secvență cronologică, poți urca fuscii scării până către „ediția perfectă”. Către prima categorie, cea a diversității, ca subiect și cronologie se îndreaptă cel mai adesea istoricii sau editorii de documente/acte interne, fiind lesne de înțeles că puțini ajung să bată la ușa donjonului, adică a „ediției perfecte”, iar către cea de-a doua filologiei, anume cea a unui subiect clar circumstanțiat, crescând astfel posibilitatea ca ușa donjonului să fie spartă și să se ajungă către scopul ultim al unei asemenea cazne,

¹⁰ Vasile Bârzu, *Mănăstirea Pângărați: monografie (studiu istoriografic și aghiologic)*, ediție revizuită și adăugită, Sibiu, 2016, p. 172-189 (documente preluate din *DIR*, A. Moldova, XVI/3, 4, XVII/2, 3, 4).

¹¹ Ion Maftei, *Monografie. Cârliș – Brișcani – Poiana (comuna Dulcești, județul Neamț)*, București, 2014, p. 235-264 (fotografii ale unor pagini din diferite ediții de documente).

¹² Un exemplu: Valentin Gheorghiu, *Palatul Cantacuzino din Bușteni. Lucrare bazată pe documentele inedite (?) din Arhiva prințului Gheorghe Grigore Cantacuzino și a studiului realizat de Nicolae Iorga în lucrarea Despre cantacuzini, de la 1902*, Brașov, Editura Etmous, 2015, p. 10-51 (în total 100 p.). Și aici, Editura a amenințat: „Toate drepturile sunt rezervate autorului în baza Legii, nr. 8/1996, privind drepturile de autori și drepturile conexe”.

¹³ Melchisedec, Episcopul, *Chronica Romanului și a Episcopiei de Roman*, ediție îngrijită, studiu introductiv, transliterare, note și comentarii de prof. Tudor Ghiddeanu, Roman, Editura Mușatinia, 2008, 481 p.

¹⁴ Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani, până în zilele noastre, volumele 1 și 2, Iași, 1857*, transpunere în litera și graiul de azi și comentarii de Constantin Mihăescu-Gruuiu, București, Editura Paco, 2013, 496 p.

¹⁵ Postelnic Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani pînă în zilele noastre*, ediție, introducere și note de Andrei Pippidi, București, Editura Academiei Române, 2017, 327 p.

însă nu eu sunt acela care îi poate număra pe învingători¹⁶. Nu pot, pentru că nu pot, dar și pentru că specializarea tot mai accentuată întâmplată după generațiile lui Mihail Kogălniceanu și Bogdan Petriceicu Hasdeu a făcut ca editorii să se împartă în două tabere, a filologilor și a istoricilor, îngreunând cu mult obținerea victoriei. Uneori, cele două cete au mai legat câte o punte și au mai dus câte o luptă oarecum comună, însă nu la o ediție clasică de documente, și mi se pare că mai sunt prin sală supraviețuitori ai unei asemenea bătalii, iar dacă lupta a fost câștigată (nu războiul!), biruitorii au aparținut, în cele din urmă, unei singure cete.

Acum, doar câteva cuvinte, despre edițiile de documente alcătuite de istorici¹⁷, judecate oarecum apofatic, adică, dacă am propus ca ipoteză că nu există o „ediție perfectă”, ce anume nu ar trebui să apară într-un volum ca să restrângem cercul și să ne îndreptăm către ea: o transcriere cât mai bună a documentului (și traducerea lui dacă este cazul), care filologic ar trebui să fie constantă și să urmeze un grup de reguli bune și verificate (spre exemplu, cele ale colecției naționale de izvoare istorice interne, *DRH*, și/sau cele folosite de editorii *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688; MLD*), în vreme ce din punct de vedere istoric nu ar trebui, cu niciun chip, introduse în circuitul științific nume citite greșit, de localități sau de oameni, sau cuvinte și cifre rău transcrise din lipsa cunoștințelor de istorie generală (dregătorii, dări, hramuri, date, monede etc.) sau a supraviețuirilor slave în paleografia chirilică a cuvintelor orientale sau, de la o anumită vreme, a împrumuturilor occidentale în limba română¹⁸; datarea cât mai strânsă a documentelor fără dată, descifrarea cât mai sigură a semnăturilor, descrierea cât mai bună a sigiliilor; semnalarea cuvintelor românești sau slave neînțelese, pentru ca un paleograf mai experimentat sau mai norocos să încerce să rezolve problema; identificarea documentelor false și demonstrarea motivelor falsității lor; întregirea, pe cât posibil, a locurilor greu lizibile sau rupte; prezența, la fiecare document dacă este cazul, a rubricii „ediții”, în care să se semnaleze locurile și forma în care respectivul act a mai fost publicat; descrierea arhivistică cât mai exactă și amănunțită a fiecărui document, cu precizarea diferitelor lui forme de păstrare (original, copie, traducere, concept, rezumat, mențiune) etc. Bineînțeles că această înșiruire de deziderate, mai cu seamă paleografice, nu este, pentru mulți dintre dumneavoastră, decât un loc comun, însă fără ele editorul-istoric poate alerga mult și bine în jurul cetății, precum calul din romanul lui Ismail Kadare, *Mesagerii ploii*, fără ca, nici în cele din urmă, să ajungă a da de apă!

Acum, după ce v-am dezamăgit cu ediția „monumentală” Cantemir, știind că vă gândeați, eventual, la ceva mai de Doamne ajută!, și după ce v-am amăgit cu impresiile mele despre editarea textelor vechi, închei, deși, ca să vă necăjesc, aș mai putea fugări

¹⁶ Ca prag, de sus, se pot lua volumele *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, introducere de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei Române, 1979, 498 p., și *Crestomația limbii române vechi*, volumul I (1521-1639), alcătuit de Emanuela Buză, Magdalena Georgescu, Alexandru Mareș și Florentina Zgraon, coordonator Alexandru Mareș, București, Editura Academiei Române, 1994, 245 p.

¹⁷ Ca prag, de sus, pe lângă cele patru serii *DRH*: A (Moldova), B (Țara Românească), C (Transilvania) și D (Relații între Țările Române, care s-a oprit la volumul I), se poate privi către Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I-II, Iași, 1931-1932, 557 p., 954 p.

¹⁸ Vezi, spre exemplu, recenziile mele la Dumitru Agache, în colaborare cu Costel Chiriac, *Urice inedite de la Ștefan cel Mare și Petru Rareș. Valoare documentară și valențe istorice*, Iași, Editura Junimea, 2018 <apărut 2019>, 820 p., în *SMIM*, XXXVII, 2019, p. 392-443, și la Dumitru Agache, *Hrisoave inedite de la Ștefan cel Mare și destinul unor sate din Moldova*, Iași, Editura Junimea, 2006, 467 p., în *SMIM*, XXV, 2007, p. 241-252.

câte un gând, scos din documentele slavo-române și româno-chirilice pe care le-am publicat, și mai bine și mai rău, scrise de pe la 1400 la 1860 și emise de la Cernăuți până la Târgu-Jiu, bineînțeles că în căutarea „gloriei”, dar am să vă spun un secret, „secretul lui Polichinelle”, faima nu se obține editând documente sau orice altceva, ci doar repovestind vreo carte bună la vreuna din editurile mari din țară, iar dacă nu iese faima, atunci măcar aburul ei, care răsufală din publicarea câtorva pagini printr-o revistă de printr-un ungher al Occidentului sau nici măcar atâta lucru, ci a unui „proceedings” (aferim!) în programul sau în volumul cu rezumatele unor Conferințe, organizate fie la Varna, fie la Viena.

ABOUT “GLORY” EASY TO ACHIEVE THROUGH EDITIONS OF DOCUMENTS
FEATURING ONE CASE STUDY: A “MONUMENTAL” CANTEMIR EDITION
(Summary)

Keywords: medieval documents, translation, editing, methodology, history, philology.

The category of document editors includes the persons who hold the tools required for such an interest, i.e., palaeography, Slavic and Romanian language and diplomacy, all based on solid historical and philosophical training. We add the need to develop such skills by deciphering various documents (as a topic and temporal area) or working for years on the same theme from a specific chronological timeframe. Historians or editors of documents/domestic acts usually choose the first category (i.e., of various topics and chronology), but only a few achieve the “perfect edition”. The second category comprises the philologists who focus on clearly circumscribed topics, thus more likely to succeed. Hence, increased specialisation (after the generations of Mihail Kogălniceanu and Bogdan Petriceicu Hasdeu) made editors divide into two camps – philologists and historians – thus making it difficult to crystallise unanimously accepted working criteria and methods.